

Філософія

УДК 364.4:17:316.334.2

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.16718642>

**Філософія соціального страхування як відповідь на моральні виклики
суспільства**

Белий Тимур Миколайович,

Аспірант кафедри культурології та філософії культури
Національного університету «Одеська політехніка», Україна,
<https://orcid.org/0009-0005-2411-6109>

Мартинюк Едуард Іванович,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри культурології та філософії культури
Національного університету «Одеська політехніка», Україна,
<https://orcid.org/0000-0001-5904-2721>

Прийнято: 24.07.2025 | Опубліковано: 31.07.2025

***Анотація.** У контексті зростання соціальної вразливості, кризи довіри до державних інституцій та моральної фрагментації суспільства соціальне страхування набуває нового значення — не лише як економіко-правовий механізм, а як форма реалізації цінностей справедливості, солідарності та соціальної відповідальності. Зміни в українському соціальному середовищі, спричинені війною, економічною нестабільністю та демографічними викликами, вимагають глибшого філософського осмислення систем соціального захисту. **Метою** дослідження є міждисциплінарне осмислення*

соціального страхування як філософського, етичного, історичного, психологічного та соціального феномена. **Методологію дослідження** складає міждисциплінарний підхід, що поєднує історичний аналіз, філософське та етичне осмислення, вивчення правових джерел та аналіз психологічних механізмів. Застосовано елементи порівняльного аналізу, історико-генетичний метод, а також концептуальні підходи соціальної філософії та філософії права. **Результати.** У межах дослідження проаналізовано еволюцію соціального страхування від давніх релігійних практик до сучасних систем, розкрито вплив релігії, філософії та психології на формування суспільного розуміння страхових механізмів. Визначено ключові моральні конфлікти, пов'язані з перерозподілом ресурсів, автономією особистості та залежністю від державної підтримки. Окрему увагу приділено морському страхуванню як прикладу міжнародної соціальної етики. **Висновки.** Доведено, що соціальне страхування виступає не лише технічним інструментом, а й глибоко вкоріненим моральним явищем, що відображає рівень соціальної зрілості суспільства. Обґрунтовано, що врахування філософсько-етичних засад дозволить поглибити розуміння соціального страхування та сприятиме розробці ефективнішої моделі соціального захисту в українських реаліях. У перспективі подальших досліджень передбачається аналіз ролі довіри та міжособистісної відповідальності в побудові ефективної системи соціального страхування в умовах соціальних трансформацій в Україні.

Ключові слова: соціальний захист, історичний розвиток, етичні принципи, моральна відповідальність, філософія страхування, морське страхування, сучасні виклики, міждисциплінарний підхід, соціальна політика.

The philosophy of social insurance as a response to the moral challenges of society

Tymur Bielyi,

PhD Student at the Department of Cultural Studies and Philosophy
Of Culture National University “Odesa Polytechnic”, Ukraine,
<https://orcid.org/0009-0005-2411-6109>

Eduard Martyniuk,

PhD in Philosophy, Associate Professor, Associate Professor at the
Department of Cultural Studies and Philosophy of Culture
National University “Odesa Polytechnic”, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0001-5904-2721>

Abstract. *In the context of increasing social vulnerability, institutional distrust, and the moral fragmentation of society, social insurance acquires renewed significance—not only as an economic and legal mechanism, but also as a means of realizing the values of justice, solidarity, and social responsibility. Transformations in the Ukrainian social environment, caused by war, economic instability, and demographic challenges, call for a deeper philosophical understanding of social protection systems. **The objective** of this study is to provide an interdisciplinary understanding of social insurance as a philosophical, ethical, historical, psychological, and social phenomenon. **The research methodology** of the study combines historical analysis, philosophical and ethical reflection, legal source examination, and psychological mechanism analysis. Elements of comparative analysis, the historical-genetic method, and conceptual approaches of social philosophy and philosophy of law are employed. **Results.** The study analyzes the evolution of social insurance from early religious practices to contemporary systems*

and reveals the influence of religion, philosophy, and psychology on shaping societal perceptions of insurance mechanisms. Key moral conflicts related to resource redistribution, individual autonomy, and dependency on state support are identified. Particular attention is given to maritime insurance as an example of international social ethics. **Conclusions.** It is demonstrated that social insurance is not merely a technical tool but a deeply rooted moral institution reflecting the level of a society's social maturity. It is argued that incorporating philosophical and ethical foundations can enhance the understanding of social insurance and contribute to developing a more effective model of social protection within the Ukrainian context. Future research will explore the role of trust and interpersonal responsibility in building an effective system of social insurance under conditions of social transformation in Ukraine.

Keywords: social protection, historical development, ethical principles, moral responsibility, philosophy of insurance, maritime insurance, contemporary challenges, interdisciplinary approach, social policy.

Постановка проблеми. У сучасному науковому дискурсі соціальне страхування традиційно розглядається як інструмент економічного та правового забезпечення соціального добробуту, однак така інтерпретація залишає поза увагою його глибший філософський, етичний та культурний зміст. Більшість наукових праць зосереджуються на адміністративних або економічних аспектах, залишаючи поза увагою глибинні засади — солідарність, справедливість, довіру. Особливо актуальною ця проблема є для України, де трансформація системи соціального захисту відбувається в умовах війни, кризи довіри та соціальних викликів. Наразі відсутній цілісний міждисциплінарний підхід, який би поєднував історичний, психологічний і етичний виміри страхування. У цьому контексті дослідження має на меті не лише заповнити наукову прогалину, а й сприяти формуванню концептуально

нових підходів до розуміння соціального страхування як інструмента суспільної стабільності та моральної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуалізація теми соціального захисту та страхування в Україні зумовлена сучасними соціально-економічними викликами, трансформацією державної політики, а також необхідністю адаптації до міжнародних стандартів у контексті європейської інтеграції. Упродовж останніх років в українській науці спостерігається зростання інтересу до комплексного аналізу соціального страхування як важливого елементу системи соціального захисту населення. Дослідницький інтерес охоплює переважно правовий, економічний та інституційний виміри функціонування соціального страхування в Україні та за кордоном. Проведений аналіз публікацій охоплює різні підходи до вивчення соціального захисту та страхування, що відображає міждисциплінарний характер досліджень.

Зокрема, І. Зозуля [1] аналізуючи поняття «соціального захисту» у наукових дослідженнях, у своїй публікації демонструє різноманітність підходів до його трактування. Водночас, він підкреслює, що найбільше уваги цій темі приділяють економісти та юристи, тоді як публічне управління залишається недостатньо дослідженим. В даному контексті, Н.О. Кондратенко та Н.Ю. Мушинська [2] аналізують світові моделі соціального захисту, наголошуючи на необхідності чітких законодавчих визначень в Україні.

У публікації С.С. Яремчука, О.С. Гнатчука та К.Ю. Шестакової [3] проаналізовано еволюцію систем соціального захисту від благодійності до сучасних моделей. Автори вказують на зв'язок між соціально-політичними умовами та формами соціального захисту, а також на проблеми, пов'язані зі звуженням конституційних прав громадян під час реформ. Теоретичний огляду інституту соціального страхування як особливої організаційно-правової форми соціального захисту представлений в роботі М. О.

Кропивницького [4], де наголошуючи на його ролі як механізму соціального захисту автор вказує на проблеми законодавчого вдосконалення та необхідність створення ефективної фінансової моделі. Автори Ю. Заїка та О. Менделя у своїй статті досліджують страхові випадки як елемент цивільно-правового регулювання страхових відносин, акцентуючи на сфері медичної відповідальності [5].

У статті Рудика О.В. [6] фокусується на історичному розвитку пенсійних систем світу, зокрема моделей Бісмарка та Бевериджа. Водночас, автор доводить, що сучасні багаторівневі пенсійні системи є найбільш ефективними для подолання соціальних ризиків. Історичний розвиток соціального захисту моряків у рамках Міжнародної організації праці проаналізовані в дослідженні О. В. Костирі та Г. Ф. Півторака [7]. В своїй роботі автори акцентують увагу на значному впливі міжнародних стандартів на формування національних систем соціального забезпечення.

Актуальність теми соціального страхування у світовому контексті підтверджується зростаючим інтересом наукової спільноти до етичних, філософських і математичних засад розподілу ризиків. Останні дослідження відображають міждисциплінарний підхід до вивчення соціального страхування, охоплюючи правові, економічні та технологічні аспекти.

Так, у статті А. Мюллера (A. Müller) та Т. тен Бринка (T. Ten Brink) [8] проаналізовано дифузію міжнародних моделей у системі соціального страхування Китаю. Автори досліджують вплив як внутрішніх, так і зовнішніх чинників на формування п'яти гілок страхової системи та акцентують на ролі складності політичних підсистем у виборі моделей страхування.

Питання етичної дискримінації в актуарних моделях розглянуто у дослідженні М. Сос (M. Saucé), А. Шанселя (A. Chancel) та А. Лі (A. Ly) [9]. Вони пропонують нову математичну методику зниження ризику непрямої дискримінації в страхуванні життя на основі лінійної алгебри, демонструючи

її ефективність у практичному кейсі. Інше дослідження, виконане Я. Дейн (J. Dhaene) та М. А. Мілевським (M. A. Milevsky) [10] присвячено розподілу довготривалого ризику життя у рамках фінансових систем. Автори розробляють математичну модель, яка враховує неоднорідність груп учасників і пропонують запровадження адміністратора як механізму забезпечення актуарної справедливості.

Філософські засади соціального страхування проаналізовано у статті Т. Мурті (T. Murty) [11] та співавторів на прикладі Індонезії. Автори досліджують національну систему медичного страхування з погляду держави добробуту, вказуючи на проблеми досягнення цілей соціальної справедливості навіть через десятиліття після впровадження реформи.

У контексті осмислення соціального страхування важливими залишаються класичні філософські концепції справедливості та солідарності. Дж. Ролз [12] у праці «Теорія справедливості» сформулював два принципи справедливості: рівний доступ до базових свобод і допустимість соціальних та економічних нерівностей лише тоді, коли вони приносять користь найменш забезпеченим. В свою чергу, М. Волцер (M. Walzer) [13] у своїй роботі «Сферах справедливості» стверджував, що справедливість має різні форми в різних сферах життя, і кожна сфера має свої внутрішні правила розподілу благ. Е. Дюркгейм (E. Durkheim) [14] у «Поділі суспільної праці» обґрунтовував солідарність як структурну основу соціального порядку, розрізняв механічну і органічну солідарність, де перша базується на подібності, а друга — на взаємозалежності та функціональному поділі праці.

Окрім того, останнім часом зросла наукова зацікавленість проблематикою соціального страхування в Україні, що засвідчують низка публікацій та досліджень, спрямованих на аналіз сучасного стану, викликів та перспектив розвитку цієї сфери. І. Д. Самошкіна [15] у своїй статті проводить комплексний аналіз розвитку системи соціального страхування та соціального

забезпечення в Україні, охоплюючи історичні передумови та сучасні виклики. Особливу увагу авторка приділяє ключовим напрямкам розвитку останнього десятиліття, таким як впровадження Єдиного соціального внеску (ЄСВ) та цифровізацію соціальних послуг через портал «Дія». У цьому ж контексті, О. О. Хорватова [16] зосереджується на дослідженні історико-правового розвитку інституту страхування життя та здоров'я, акцентуючи акцентовано на його значенні для соціальної рівноваги та підкреслюючи, що страхування є традиційним механізмом захисту від ризиків, і наголошує на потребі модернізації в сучасних умовах. Обґрунтування сутності соціального захисту та соціального забезпечення населення країни представлено в дослідженні М. Бондара [17], зокрема проаналізовано стан нормативно-правового регулювання соціального забезпечення та систематизовано фактори інноваційного територіального розвитку. У фокусі дослідження Л. Федорюк [18] – принцип соціальної справедливості як основа розвитку державного страхування. Авторка виділяє ключові складові цього принципу, такі як рівність, недискримінація та прозорість, та пропонує індивідуалізовані підходи до соціального страхування.

Дослідження О. М. Леванди [19] зосереджено на аналізі світового досвіду соціального страхування та його перспективи для України. Авторка виділяє різні схеми страхування, такі як солідарна, накопичувальна та гібридна, та доводить їхню ефективність у контексті подолання кризових явищ, зокрема пандемії COVID-19.

Завершує блок наукової літератури праця Т. Венгуренко та А. Ясентюк, [20] в якій досліджується зарубіжний досвід соціального страхування. В статті представлено порівняння систем соціального страхування Німеччини, Швеції та США, пропонуючи адаптувати їхній досвід для підвищення ефективності соціальних програм в Україні.

Таким чином, огляд публікацій свідчить про активний розвиток наукового дискурсу з питань соціального захисту та страхування в Україні. Поточне дослідження має на меті заповнити прогалини шляхом поєднання історико-філософського, етичного, правового та соціокультурного підходів до соціального страхування. Воно враховує основні висновки попередніх досліджень щодо нормативної бази та етапів розвитку страхових систем, водночас акцентуючи на недосліджених аспектах — таких як релігійне підґрунтя страхування, психологічні механізми довіри, морально-етичні дилеми справедливого розподілу, а також специфіка морського страхування як прикладу міжнародної етики соціального захисту.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість наукових досліджень, присвячених соціальному страхуванню, низка ключових аспектів досі залишається недостатньо вивченою. Передусім це стосується філософських та етичних засад соціального страхування, зокрема проблеми морального обґрунтування принципів солідарності, справедливості та колективної відповідальності в контексті трансформацій сучасного суспільства. Більшість наукових підходів акцентують на юридичній або економічній площині аналізу, нехтуючи релігійним, психологічним та світоглядним виміром цього явища, що унеможливорює повноцінне осмислення соціального страхування як інституту з глибоким культурним і моральним корінням. Окремою прогалиною є недослідженість соціального страхування в галузевому розрізі — зокрема, системи морського страхування, яка формувалась паралельно з іншими формами соціального захисту, але має унікальні етичні й правові особливості. Крім того, у попередніх дослідженнях не знайшли належного висвітлення психологічні чинники довіри до систем соціального страхування, що є критично важливими в умовах соціальної нестабільності, військового конфлікту та недовіри до державних інституцій.

Пропоноване дослідження спрямоване на заповнення цих прогалів через залучення міждисциплінарного підходу: поєднання історичного аналізу, філософської рефлексії, етичного осмислення та аналізу психологічних механізмів, що формують довіру до соціальних інституцій. Окрема увага приділяється морському страхуванню як прикладу міжнародної соціальної відповідальності, що розкриває потенціал для переосмислення глобальних стандартів соціального захисту. Таким чином, робота не лише ідентифікує критично важливі прогалини у знаннях, але й пропонує концептуальні підходи до їх подолання, що, у свою чергу, сприяє поглибленню теоретичного розуміння соціального страхування та створенню умов для його ефективнішої реалізації в українських реаліях.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є здійснити філософські осмислення багатоаспектного суспільного явища соціального страхування як історичного, правового, релігійного, загальнокультурного й психологічного феномену та їх вплив на удосконалення сучасних систем соціального страхування.

Для досягнення мети було сформульовано такі завдання:

1. Розкрити еволюцію соціального страхування від давніх форм взаємодопомоги до сучасних моделей, із урахуванням релігійного і культурного контексту.
2. Дослідити морське страхування як окрему сферу соціального захисту, що має особливе значення в глобальному вимірі.
3. Проаналізувати морально-етичні принципи, що лежать в основі страхових систем, зокрема принципи справедливості, солідарності та колективної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Виникнення соціального страхування як інституту суспільного захисту має глибоке історичне підґрунтя. Протягом століть ці інституції еволюціонували, адаптуючись до змін суспільних умов і

економічних реалій, що з часом дозволило їм перетворитися на складні механізми соціального захисту.

Перші згадки про організовану соціальну підтримку зустрічаються ще в стародавніх цивілізаціях. У стародавній Месопотамії соціальна підтримка була тісно пов'язана з релігією. Храми тут виконували не лише культові, а й соціально-економічні функції. Вони були центрами розподілу ресурсів: зерно, олію та інші продукти, пожертвувані богам, передавали бідним, а жерці керували спеціальними фондами, які формувалися з податків та пожертвувань. Вавилонське суспільство вважало благодійність релігійним обов'язком. Так, існувала традиція "мішарум" – акт справедливості, коли цар періодично скасовував борги та допомагав незаможним, щоб заслужити ласку богів. Особливу роль у цьому відігравав Шамаш – бог сонця та справедливості, який вважався захисником слабких. Допомагаючи нужденним, люди намагалися здобути його прихильність. У Кодексі Хаммурапі (бл. 1755 р. до н. е.), зазначалося, що місія царя – "щоб сильний не пригнічував слабого", що відображало зв'язок права з божественною справедливістю. Допомога вдовам, сиротам і бідним розглядалася не просто як соціальний обов'язок, а як моральний борг перед богами. Аналогічні форми взаємодопомоги існували й у Стародавній Індії та Єгипті, де ремісники та купці об'єднувалися в організації, що виконували функції страхового фонду.

У стародавніх Афінах синів воїнів, убитих на війні виховували за рахунок державної скарбниці до їх повноліття, а потім вони одержували від держави повне озброєння, що також можна вважати прообразом соціального страхування, насамперед як допомогу по втраті годувальника.

У Стародавньому Римі різні об'єднання, такі як професійні корпорації, колегії чи інші організації, створювалися для підтримки своїх членів на основі спільних інтересів: професійних, матеріальних чи особистих. Вони надавали допомогу у разі втрати працездатності, забезпечували поховання тощо.

Наприклад, Статут Ланувімської колегії вимагав від членів сплати вступного та щомісячних внесків. Кошти, зібрані таким чином, призначалися для виплати спадкоємцю певної суми на поховання померлого члена товариства [21, с. 56].

Отже, у період античності соціальне страхування мало глибокі релігійні корені, адже у Стародавній Греції та Римі храми часто виступали центрами соціальної підтримки, де зберігалися пожертви для допомоги нужденним. Римські колегії мали культовий характер – вони об'єднувалися під заступництвом певних божеств і створювали спільні фонди для підтримки хворих та родичів померлих. У Греції існували спеціальні релігійні фонди при святилищах, які фінансували лікування поранених воїнів. Ці практики показують, що соціальний захист у античності був тісно пов'язаний з релігійними віруваннями та обрядами.

Хоча в античний період спостерігалися зародження страхових правовідносин, подібних до сучасних, у Середньовіччі вони не отримали значного розвитку. Античні страхові практики майже зникли і не стали основою для подальшого формування страхових інститутів, які пройшли складну еволюцію – від релігійних до секулярних форм.

Період V–XIV ст. ознаменувався появою чіткіших страхових норм, різновидів страхування, створенням страхових компаній та укладанням договорів страхування. Саме тоді відбулося чітке розмежування майнового та особистого страхування, виникло соціальне страхування в ремісничих цехах, з'явилися інститути перестрахування та страхового посередництва. Морське та торговельне страхування набули комерційного значення і поширилися.

У період Середньовіччя система страхування розвивалася переважно через професійні об'єднання - купецькі гільдії та ремісничі цехи. Ці організації стали першими інститутами взаємного страхування, забезпечуючи своїм членам фінансовий захист у разі різних нещасних випадків.

Купецькі гільдії створювали системи колективної відповідальності. Члени цих об'єднань регулярно вносили кошти до спільних кас, з яких потім компенсувалися збитки від пограбувань, корабельних аварій чи пожеж. Особливістю гільдій був комплексний підхід - вони надавали допомогу не лише у випадках майнових втрат, а й при смерті члена організації, фінансуючи поховання та підтримуючи родину померлого. Ремісничі цехи розвивали власні системи страхування, орієнтовані на потреби конкретних професій. У Німеччині та Франції цехи створювали спеціальні фонди для допомоги хворим або травмованим ремісникам. Особливої уваги заслуговували так звані "поховальні каси", які гарантували гідне поховання членів цеху та матеріальну підтримку їх родинам [22, с. 47].

В даний історичний проміжок часу існували приклади соціального страхування і поза професійними об'єднаннями.

Підсумовуючи це, ми можемо сказати, що у середньовіччі соціальний захист також тісно переплітався із релігією та ґрунтувався на релігійних принципах милосердя та взаємодопомоги. Християнська церква організовувала шпиталі, притулки для бідних та системи опіки, вважаючи благодійність духовним обов'язком. В ісламі закят (обов'язкова милостиня) та вакфи (благодійні фонди) забезпечували соціальний захист, згідно з вченням Корану. У юдаїзмі цдака (благодійність) та гмілут хасадим (безкорислива допомога) були частиною релігійного життя, а єврейські громади створювали каси взаємодопомоги. Таким чином, у середньовічних релігійних традиціях соціальна підтримка була невід'ємною частиною духовної практики. Хоча середньовічні системи страхування були далекі від сучасних стандартів, саме в цей період сформувалися базові принципи страхової діяльності – колективна відповідальність, регулярні внески, чіткі умови компенсації. Ці інновації стали основою для подальшого розвитку страхової справи в добу Відродження та Нового часу.

Проте справжній прорив у страховій справі стався лише з формуванням національних держав та розвитком капіталістичних відносин, коли страхування перетворилося з локальних професійних практик на масштабні державні програми. Особливо важливим виявився період промислової революції XIX століття, коли стрімка урбанізація та зростання соціальних ризиків змусили європейські країни шукати нові підходи до організації соціального захисту населення.

Німеччина стала однією з перших країн, що почала впровадження системи соціального страхування. У період з 1883 по 1889 рік під керівництвом канцлера Отто фон Бісмарка було створено три основні види страхування: медичне, від нещасних випадків та пенсійне [19, с. 145]. Модель отримала назву "бісмарківської", і базувалася на принципі обов'язкових внесків працівників і роботодавців. Вона не лише зменшила соціальну напруженість, але й стала зразком для багатьох інших країн.

Після Другої світової війни у Великій Британії була запроваджена модель соціального захисту, розроблена Вільямом Беверіджем у 1942 році. Вона ґрунтувалася на принципах універсальності та державної відповідальності, передбачаючи фінансування соціальних програм із загального оподаткування. Модель забезпечувала рівний доступ до послуг, зокрема безкоштовну медичну допомогу через Національну службу охорони здоров'я, та фіксовані виплати для всіх категорій населення. Беверідж підкреслював профілактичну роль держави у протидії соціальним ризикам. Водночас система створювала суттєве фінансове навантаження та не завжди гарантувала достатній рівень добробуту, що зумовило потребу в її доповненні елементами приватного страхування [6]. Принципи цієї моделі вплинули також на соціальну політику Скандинавських країн, Канади та Нової Зеландії. Сучасні системи часто комбінують її із страховою моделлю для підвищення ефективності.

Скандинавські країни розробили власний підхід, поєднуючи елементи обох моделей. У Швеції, Данії та Фінляндії створили систему з високим рівнем соціальних гарантій, яка фінансується через значні податкові надходження. Наприклад, Данія з 1961 року запровадила комплексну систему підтримки, що включає безкоштовну медицину, пенсійне забезпечення та допомогу матерям. Нідерланди розробили змішану модель, де обов'язкове страхування для працюючих поєднується з державною допомогою для незахищених верств населення. Особливістю цієї системи є чіткий механізм контролю доходів для визначення права на соціальну допомогу. У Франції та Італії розвинули системи з акцентом на страхові принципи, але з важливою роллю соціального партнерства. Французька модель передбачає активну участь профспілок у управлінні соціальним страхуванням, тоді як в Італії значну роль відіграють волонтерські організації.

У XIX-XX століттях соціальне страхування, хоча й набуло державних форм, зберігало релігійні впливи. У християнських країнах церкви продовжували керувати шпиталями, благодійними фондами та громадськими ініціативами, ґрунтуючись на ідеях милосердя. У мусульманських країнах традиції обов'язкової милостині та вакфів залишалися важливою частиною соціального захисту. Єврейські громади у західних країнах розвивали каси взаємодопомоги, а в Ізраїлі релігійні норми впливали на формування системи соціального забезпечення. Таким чином, навіть у період індустріалізації та секуляризації релігійні традиції продовжували впливати на соціальний захист.

Релігійні організації сьогодні залишаються активними учасниками системи соціального захисту, поєднуючи давні традиції благодійності з сучасними формами допомоги. Християнські фонди, ісламські вакфи та єврейські програми взаємодопомоги пропонують практичну підтримку вразливим верствам населення: організовують харчові банки, безкоштовні медичні послуги, допомогу біженцям і програми соціальної адаптації.

Особливу увагу вони приділяють психологічній та духовній підтримці, яка часто залишається поза увагою держави. Попри обмежені ресурси, релігійні громади демонструють гнучкість та інноваційність, заповнюючи прогалини у державній системі. Їхня діяльність, заснована на принципах солідарності та милосердя, набуває особливої актуальності в умовах сучасних соціальних викликів.

Для поглиблення нашого дослідження необхідно більш детально дослідити проблеми, пов'язані з формуванням морського страхування. З одного боку, це зумовлено його глибоким історичним корінням, що сягає давніх часів, а з іншого — сучасним переосмисленням його ролі та значення в контексті актуальних соціальних процесів.

Вочевидь, страхування в цій сфері ґрунтується на принципі відшкодування несправедливості: якщо людина ризикує життям заради суспільства, то суспільство має її захистити.

Перші прояви страхування моряків сягають античних часів, коли в Греції та Римі існували братства, що надавали допомогу родинам загиблих. У Середньовіччі подібну функцію виконували каси взаємодопомоги, зокрема в містах Ганзейського союзу. Із розвитком морської торгівлі у XVIII–XIX століттях почала формуватися законодавча база соціального захисту моряків. Зокрема, Велика Британія у 1854 році запровадила закон про компенсації родинам загиблих, а в Німеччині у 1880-х роках було впроваджено обов'язкове соціальне страхування моряків.

Після Першої світової війни була створена Міжнародна організація праці (МОП), яка ухвалила низку конвенцій щодо соціального захисту моряків. У 1936 – про страхування у разі хвороби, травми або смерті. Згодом, у 1946 – про соціальне забезпечення моряків. Та пізніше, у 1987 – про медичне обслуговування та пенсії, що дозволило створити комплексну систему соціального захисту для моряків на міжнародному рівні. Ці конвенції стали

важливим кроком у забезпеченні прав працівників морської галузі, встановлюючи єдині стандарти соціального страхування незалежно від країни працевлаштування. Ці міжнародні стандарти особливо актуальні для моряків, які часто працюють під прапорами різних держав і потребують уніфікованого підходу до соціального захисту. Прийняття цих конвенцій сприяло покращенню умов праці в морській галузі та забезпечило захист прав працівників у глобальному масштабі. У XX столітті багато країн почали запроваджувати національні системи соціального страхування, а в 2006 році МОП ухвалила Морську трудову конвенцію (MLC), яка вимагає, щоб судновласники забезпечували страхування життя та здоров'я – у разі загибелі або інвалідності, фінансову підтримку родинам та медичне страхування. [7, с. 118].

Сучасні конвенції, як MLC, – це приклад міжнародної етики: права моряка не залежать від громадянства чи прапору судна. Це, свого роду, відповідь ідеям Іммануїла Канта про всесвітнє право: людина – самоцінність, а не інструмент. Страхування моряків – це світоглядний компроміс між індивідуальним ризиком і колективним захистом. Воно показує, як суспільство, усвідомлюючи власну залежність від небезпечних професій, намагається запровадити етичні стандарти в економіку. У цьому сенсі морське страхування – не просто фінансовий інструмент, а вияв соціальної зрілості цивілізації.

Соціальне страхування — це ще й потужний психологічний феномен, що впливає на відчуття стабільності, довіри до майбутнього та навіть самооцінку. В його основі лежить ідея колективного захисту, але водночас породжує суперечності між потребою в безпеці та прагненням до автономії. Філософи від Аристотеля до Фромма розмірковували про цю дихотомію, і сьогодні вона набуває нових відтінків у контексті сучасних соціальних систем.

Фундаментальний парадокс соціального страхування полягає в його двоїстій природі. З одного боку, воно забезпечує психологічний комфорт через механізми передбачуваності та стабільності, створюючи відчуття соціальної захищеності. З іншого боку, як аргументував М. Фуко [23], будь-яка інституційна система захисту одночасно є системою контролю, що формує певні моделі залежності. Ця діалектика особливо помітна в сучасних суспільствах ризику, де індивід постає одночасно як суб'єкт і об'єкт страхувальних практик.

Еріх Фромм [24] у роботі «Втеча від свободи» описує, як люди готові відмовитися від частини своєї незалежності заради почуття приналежності та захисту. Соціальні гарантії, такі як пенсії чи медичне страхування, стають тим «буфером», що дозволяє людям почуватися менш вразливими. Проте ця безпека має свою ціну — залежність від системи, яка може обмежувати індивідуальний вибір. З іншого боку, Жан-Поль Сартр [25] наголошував на важливості особистої відповідальності. Він вважав, що людина конструює себе через власні рішення, а надмірна опіка держави може призвести до «поганої віри» — відмови від свободи заради ілюзорного спокою. У сучасних суспільствах це проявляється в дискусіях про те, чи сприяє соціальне страхування пасивності.

В даному контексті значне місце посідає й феномен довіри. Ніклас Луман [26] у своїх працях про соціальні системи зазначав, що страхування — це форма соціальної згоди, де ми довіряємо державі чи корпораціям нашу безпеку. Але коли ця довіра підривається, наприклад, через корупцію чи неефективність, виникає когнітивний дисонанс: люди відчують себе обманутими, але продовжують брати участь у системі, оскільки альтернативою стає повна самотність у ризиках.

Філософія стоїцизму пропонує альтернативний підхід до соціального страхування, наголошуючи на важливості внутрішньої стійкості перед

невизначеністю. Вона закликає до розвитку особистої незалежності, не покладаючись надмірно на зовнішні системи підтримки. Однак у сучасному суспільстві цей ідеал стає все складнішим для реалізації.

Соціальне страхування постає не просто технократичним інструмент, а дзеркалом найглибших страхів і сподівань населення. Воно показує, як суспільство намагається знайти рівновагу між свободою і безпекою, між довірою і контролем. Цей інститут відображає фундаментальну людську потребу в передбачуваності майбутнього, водночас демонструючи межі колективного захисту в умовах індивідуалізованого світу. Таким чином, аналіз соціального страхування виходить за межі економічних розрахунків, стаючи важливим інструментом для розуміння сучасних соціальних динамік і трансформацій суспільного договору.

Як ми вже стверджували, окрім економічних та правових вимірів й психологічного аспекту, ця система має значний етичний компонент, який стосується питань справедливого розподілу ресурсів, колективної відповідальності та балансу між індивідуальними та суспільними інтересами. Тому, ми вважаємо за потрібне, проаналізувати й основні етичні принципи соціального страхування.

Одним з головних складників етичного аспекту соціального страхування виступає принцип справедливості. Концепцію справедливості в соціальному страхуванні можна розглядати у двох основних аспектах. Перший передбачає пропорційність внесків до рівня доходів платників, що забезпечує фінансову стабільність системи. Другий акцентує на відповідності соціальних виплат реальним потребам отримувачів, незалежно від обсягу їхніх попередніх внесків. Ця дихотомія породжує суттєву етичну проблему. З одного боку, страхування ґрунтується на принципі еквівалентності, тобто коли розмір майбутніх виплат залежить від внесків. З іншого боку, соціальний характер

системи вимагає перерозподілу коштів на користь тих, хто перебуває у вразливішому становищі.

Наступним складником можна виділити принцип солідарності, який є фундаментальним для систем соціального страхування. Він передбачає, що працездатні та здорові члени суспільства фінансово підтримують тих, хто тимчасово або постійно не може забезпечити себе самостійно. Такий підхід відображає етичну ідею взаємодопомоги, яка лежить в основі соціальної держави. Однак у сучасних умовах цей принцип стикається з критикою. Зокрема, обґрунтовується теза про «моральний ризик» – ситуацію, коли гарантованість соціальних виплат знижує мотивацію до самостійного забезпечення.

Більшість систем соціального страхування мають обов'язковий характер, що викликає дискусії щодо балансу між суспільними інтересами та індивідуальною свободою. З одного боку, обов'язкові внески запобігають негативному відбору, коли в системі залишаються лише ті, хто має вірогідність потрапляння в зону великого ризику. З іншого боку, примусова участь може розглядатися як обмеження особистої автономії. Окрім того, варто зазначити, що системи соціального страхування часто передбачають додаткові пільги для окремих категорій населення. До прикладу, працівники фізичної праці можуть отримувати право на ранній пенсійний вік через шкідливі умови роботи, а жінки – додаткові гарантії у зв'язку з материнством. Подібні механізми ґрунтуються на ідеї соціальної справедливості, але можуть спричиняти суперечності, оскільки створюють нерівне навантаження на різні групи платників внесків.

Сучасна українська система соціального страхування стикається з низкою значних викликів, які зумовлюють необхідність реформування та адаптації до нових соціально-економічних реалій. Одним із ключових викликів є демографічна криза, що проявляється у зростанні частки

пенсіонерів та одночасному зменшенні чисельності працездатного населення. Така тенденція створює дисбаланс між платниками внесків та одержувачами виплат, що призводить до фінансової нестабільності Пенсійного фонду України.

Другим важливим викликом є військовий конфлікт на сході країни та повномасштабне вторгнення 2022 року, які суттєво ускладнили функціонування соціального страхування. Значна кількість внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців та постраждалих від війни створюють додатковий тиск на систему, що потребує оперативного розвитку механізмів соціальної підтримки, зокрема страхування здоров'я та тимчасової непрацездатності.

Крім того, цифровізація суспільних відносин відкриває нові можливості, але й ставить нові виклики для соціального страхування. Впровадження електронних сервісів, автоматизованих систем контролю та обробки даних сприяє підвищенню прозорості і доступності послуг. Водночас, існує ризик цифрового розриву серед частини населення, особливо серед літніх та малозабезпечених верств, що може призвести до їхньої маргіналізації у системі соціального захисту.

Сьогодні Україна має унікальний шанс реформувати свою систему соціального страхування, зробивши її прозорою, інклюзивною та орієнтованою на людину. Це потребує не лише законодавчих змін, а й відродження духу взаємодопомоги, який простежується в історії нашої країни — від традицій громадської солідарності до сучасних ініціатив волонтерів. Соціальне страхування має стати не просто "подушкою безпеки", а інструментом відновлення та стабільності у повоєнний період.

Висновки. Соціальне страхування є явищем притаманним суспільству на усіх етапах його розвитку, в першу чергу, як відповідь на виклики, що пов'язані з різними факторами його розвитку, серед яких можна визначити:

моральні, філософські, релігійні і такі інші чинники. Аналіз ключових історичних, соціальних та етичних аспектів дозволив розкрити соціальне страхування як не лише інституційний, а й глибоко гуманістичний феномен, що поєднує ідеї взаємної підтримки, справедливості та відповідальності. Результати дослідження підтвердили актуальність міждисциплінарного підходу: у межах гуманітарного дискурсу сформовано уявлення про страхування як етичну практику, що формує нові моделі соціальної справедливості.

Отримані результати мають практичну цінність у контексті модернізації соціальної політики та вдосконалення механізмів громадянської відповідальності. Вони також закладають філософське підґрунтя для формування етичних принципів функціонування соціальних інституцій.

Серед обмежень дослідження слід виокремити його теоретичний характер та потребу в подальшому емпіричному підтвердженні висунутих тез, зокрема щодо сучасних викликів, таких як цифровізація, військові загрози та демографічні зміни. Залишається відкритим питання впливу цифрових технологій на структури довіри у сфері страхування, що потребує окремого аналізу.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому вивченні взаємозв'язку між рівнем довіри громадян до інституцій соціального страхування та впровадженням цифрових сервісів, а також у аналізі ефективності таких технологій у контексті забезпечення соціальної справедливості, прозорості та інклюзивності системи.

Можна стверджувати, що соціальне страхування як інститут відображає етичні принципи справедливості, солідарності та колективної відповідальності. Його функціонування потребує постійного балансування між індивідуальними правами та суспільними інтересами, між традиційними підходами та новими економічними реаліями і для підтримки ефективності та

легітимності системи необхідний постійний моніторинг її відповідності соціальним, демографічним та технологічним змінам.

Задача філософського дослідження надати українській системі соціального страхування досвіду розуміння цього соціального інституту на рівні сучасного європейського осмислення.

Список використаних джерел

1. Зозуля І. Поняття "соціальний захист" в контексті наукових досліджень. *Актуальні проблеми державного управління*. 2021. Т. 3, вип. 84. С. 24–29. URL: <http://uran.oridu.odessa.ua/article/view/246230/243713> (дата звернення: 13.05.2025).
2. Кондратенко Н. О., Мущинська Н. Ю. Світовий досвід управління соціальним захистом населення. *БІЗНЕСІНФОРМ*. 2021. вип. 12. С. 55–60. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-12-55-60>
3. Яремчук С. С., Гнатчук О. С., Шестакова К. Ю. Еволюція систем соціального захисту: від концепцій до сучасної практики. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична..* 2023. вип. 38. С. 206–214. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8318761>
4. Кропивницький М. О. Соціальне страхування в контексті адміністративно-правової політики України в сфері соціального забезпечення населення: теоретичний огляд і проблеми вдосконалення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. Т. 2. С. 40–44. DOI: <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-2-7>
5. Заїка Ю., Менделя О. Страховий випадок як елемент механізму цивільно-правового регулювання страхових відносин. *Цивільне право і процес*. 2021. Т. 4. С. 22–28. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.04>.

6. Рудик О. В. Історичний нарис розвитку пенсійних систем. *Економіка та суспільство*. 2024. вип. 64. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-65>
7. Костиря О. В., Півторак Г. Ф. Історичний розвиток діяльності міжнародної організації праці з соціального захисту моряків. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2022. Т. 57 : Сер.: Юриспруденція. С. 115–119. DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.57.23>
8. Самошкіна І. Д. Розвиток соціального страхування та системи соціального забезпечення в Україні. *Сталий розвиток страхування*. 2025. Т. 3, вип. 54. С. 220–226. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-54-34>.
9. Хорватова О. Історико-правовий розвиток інституту страхування життя в Україні та світі. *Часопис Київського університету права*. 2024. Т. 3. С. 77–82. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2024.10>.
10. Бондар, М. Соціальне забезпечення та соціальний захист в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. вип. 34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-10>
11. Федорюк Л. В. Принцип соціальної справедливості як основа розвитку загальнообов'язкового державного страхування в Україні. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. вип. 15. С. 176–180. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2023-15-176-180>.
12. Леванда О. М. Соціальне страхування у країнах світу та перспективи для України / О. М. Леванда // Бізнес Інформ. - 2021. - № 10. - С. 194-200. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-10-194-200>
13. Венгуренко Т., Ясентюк А. Зарубіжний досвід соціального страхування та перспективи його застосування в Україні. *Economic Analysis*. 2020. Т. 30, вип. 4. С. 118–124. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.04.118>

14. Müller A., ten Brink T. The diffusion of international models in China's Urban Employees' Social Insurance. *Global Social Policy*. 2022. Vol. 22(3) C. 560–579. DOI: <https://doi.org/10.1177/14680181221111702>.
15. Saucé M., Chancel A., Ly A. *AI and Ethics in Insurance: A New Solution to Mitigate Proxy Discrimination in Risk Modeling. A Preprint arXiv*. 2023. C. 83. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2307.13616>
16. Jan L.M. Dhaene, Moshe A. Milevsky. Egalitarian pooling and sharing of longevity risk a.k.a. can an administrator help skin the tontine cat? *Insurance: Mathematics and Economics*. 2024. C. 238-250 DOI: <https://doi.org/10.1016/j.insmatheco.2024.09.003>
17. Murty, T., Sukarmi S., Widyanti, Y.E., & Dewi, A.S.K. Philosophical underpinnings of social insurance mechanisms within the framework of health insurance. *Sriwijaya Law Review*, 8(2), 2024. C. 303–317. DOI: <https://doi.org/10.28946/slrev.Vol8.Iss2.3665.pp303-317>.
18. Ролз Д. Теорія справедливості / пер. О. Мокровольський. Київ : Видавництво Соломії Павличко “ОСНОВИ”, 2001. 821 с.
19. Walzer M. *Spheres of justice*. Basic Books, 1983. 345 с.
20. Durkheim, Emile. *The Division of Labour in Society*. Trans. W. D. Halls, intro. Lewis A. Coser. New York: Free Press, 1997. C. 108.
21. Андрушків Б. М., Погайдак О. Б., Крамар І. Ю. Особливості розвитку системи загальнообов’язкового державного соціального страхування в умовах трансформаційної економіки. *The Economic Messenger of the NMU*. 2011. Т. 1 : Фінансовий ринок. С. 55–64.
22. Озернюк Г. В. Страхові правовідносини в період середньовіччя. *Вчені записки Таврійського національного університету імені І. В. Вернадського*. 2013. 26 (65). С. 45–52.

23. Мішель Фуко. Проблеми методу: Інтерв'ю з Мішелєм Фуко. Пер. з французької Віталій Лях. У вид. Після філософії: Кінець чи трансформація? — Київ: Четверта хвиля, 2000.

24. Фромм Е. Втеча від свободи / пер. М. Яковлев. Харків : КСД, 2024. 288с.

25. Сартр Ж-П. Буття і ніщо: нарис феноменологічної онтології. / Пер. з французької Віталій Лях, Петро Таращук. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. — 855 с.

26. Луман, Ніклас // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін ; Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України. — Київ : Абрис, 2002. — 742 с